

ale i *hospodin* malým písmenem). V takových případech zachováváme způsob autorův. Důsledně však píšeme malé písmeno ve slově *bůh, pánbůh* tam, kde pozbylo náboženského obsahu a stalo se součástí ustáleného spojení: *ach bože, bože můj, zaplat' pánbůh, pozdrav pánbůh, spánembohem, dej vám pánbůh zdraví, aby bůh dal* apod.

V některých starších textech, zvláště v pohádkách, se psaly s velkým písmenem všechny nadpřirozené bytosti (*Vodník, Vily, Sudička* apod.); v takových případech počáteční písmena upravujeme na malá. Naopak může obecné jméno fungovat v některých textech (alegoriích) jako jméno vlastní (*Kat, Smrt*); píše-li je autor s velkými písmeny, ponecháváme je.

Velká písmena dále ponecháváme u abstraktních pojmů, chápe-li je autor jako symboly: *Osud, Láska, Pokora, Spravedlnost, Práce, Prozřetelnost, Umění* atp., a všude tam, kde jejich užití má zvláštní funkci: vyjadřuje se jím například citový vztah (oslovení *Mistře, On a Ona*), zdůrazňuje se jím obsah slova (*Nic, Umění v pravém slova smyslu*) apod.

Zdvořilostní *vašnosta, vašnostin, vaše milost*, hojně ve starších textech, píšeme podle Pravidel s malým písmenem na rozdíl od případů jako: *císařská Jasnost, královská Milost, Vaše královská Milosti (Jasnosti)*.

Pravopisem také rozlišujeme případy, kdy přídavné jméno odvozené od místního jména pouze naznačuje příslušnost k místu: *rytíř sionský; sokolovská slečna; vládyka bilinský; Prkoš, bilinský pán; Petr, vévoda kuronský*, od těch případů, kdy má nebo nabývá funkci vlastního jména: *rytíř Sionský; slečna Sokolovská; vládyka Bilinský; Prkoš Bilinský; Bilinský; Petr Kuronský; Kateřina Zaháňská; kněžna Zaháňská* apod. Stanovit přesnou hranici je dost nesnadné a někdy i problematické. Editor se však musí rozhodnout pro důsledné řešení, které odůvodní v ediční poznámce.

Zkratky, poněvadž jsou záležitostí čistě grafickou, normalizujeme podle dnešního úzu: *Sv., atd., ml., st., kg* místo *Svat., a. t. d., mlad., star., kil.* apod. Podoby skloňovaných zkratk jako *dra, dru, drovi* upravujeme na nesklonné *dr*. V uměleckém díle, v souvislém, plynulém textu je lépe zkratky rozepisovat, neboť jejich užívání zde působí rušivě (pokud ovšem autor zkratkami nesleduje nějaký stylistický záměr). Zkratky ponecháváme v textech, kde je položen důraz na věcné sdělení, např. v referátech, zprávách, v některé korespondenci apod. Zkratku můžeme rozepsat ovšem jen tehdy, zkracuje-li jen jeden možný tvar, nikoli tehdy, když bychom mohli zkratku rozepsat několika způsoby (*p.* u množného čísla může znamenat *páni* nebo *pánové* a ve starší době i *panové*).

Ve větěném kontextu rozpisujeme i číslovky. Při slovním přepisu číslovek vyjádřených v základním textu číslicí užíváme tvarů u autora doložených (*čtyry, desíti, dvacíti, třicítiletý*); týká se to i číslovek složených: *pět-áčtyřicet, dvacet tři*). U letopočtů, měř, vah a vůbec při údajích výpočtového nebo statistického charakteru číslice nerozepisujeme.

KVANTITA

Jedním z nejobtížnějších problémů při úpravě textu je kvantita v domácích slovech. Situace je tu nadto ztížena tím, že nemáme žádnou jazykovou příručku, která by vyčerpávajícím způsobem zachytila všechny existující odlišné kvantity, a tak se můžeme při práci opírat velmi často jen o vlastní znalost jazykového materiálu. Doklady pro podporu ojedinelé kvantity musíme často pracně hledat. I když, zejména ve starších, obrozenských tiscích je rozlišení ztíženo špatnou kvalitou tisku, nemůžeme kaž-

dou odlišnou kvantitu, pro kterou nemáme ihned vysvětlení, chápat jako tiskovou chybu a upravovat ji podle dnešní normy. Příčinou odchylné kvantity může být vliv lidového jazyka, příbuznost slov, odvozeniny, analogie.

Důležitým činitelem v této oblasti je dobová norma. Rozumíme jí stav spisovného jazyka, popsany v mluvnících, slovnících a jiných jazykových příručkách určité doby a odrážející se v jazyce literatury této doby. Mezi dobovou normou (a později i její kodifikací) a soudobým literárním jazykem nebývá však shoda. Zvláště v textech z doby raně obrozenské, kdy nebyla norma ještě ustálená a spisovný jazyk se teprve vytvářel, je často obtížné a bez znalosti jazykového materiálu nemožné rozeznat chybu od sice nezvyklého, ale ve své době existujícího nebo odůvodnitelného tvaru. V pozdějších obdobích, například ve čtyřicátých — padesátých letech, kodifikace vcelku již zase zaostávala za vývojem živého, spisovného jazyka mluveného, k němuž směřovala většina autorů. Tak tomu bylo zejména u dlouhé kvantity v příslovcích *prvé, teprvé, nejprvé*, v předložkách *podlé, vedlé* a zejména u dvouslabičných infinitivů typu *biti, šiti, kryti, vesti, nesti, vezti* a zvláště jejich odvozenin (*napiti, odvezti, nanesti, přikryti*). Případy, kdy doznívající dobová norma nutí autory psát způsobem, jehož by již neužívali, protože je v rozporu s faktickou, obecnou výslovností — důkazem toho je časté kolísání, řada autorů má vedle tvarů se starší pravopisnou podobou už i tvary psané podle reálné výslovnosti —, odstraňujeme a píšeme je podle pravopisné normy novější, odpovídající vývoji jazyka a bližší skutečnému stavu jazyka (*vedle, podle, nejprve, píti, šiti, doněsti*; viz i pasáž o kvalitě hlásek).*

* Tyto úpravy se v kritických edicích provádějí již od publikování dříve zmíněných edičních zásad ČAVU z r. 1947.

Z týchž důvodů upravujeme u autorů 20. století z období mezi oběma válkami kvantitu ve slovech *zviřátko, hříbátko, přísaha*,* jejichž užití bylo vynuceno jen poža-

* Něco jiného jsou tato slova v textech využívajících nářečí, kde odlišná kvantita může být jedním ze znaků nářečí.

dvkem tehdejších Pravidel. Svědectvím toho, že tato „spisovná“ forma nebyla živá, je fakt, že autoři v rukopise nebo v 1. knižním vydání mají většinou podobu bližší živému jazyku a obecné výslovnosti a v knižních vydáních, často pod vlivem redaktorských a korektorských brusíků, upravují podle neživé již pravopisné normy (např. Bass, Vančura).

Odlišná kvantita se může vyskytnout v nejrozmanitějších případech. Může to být délka kmene (*cvál, hav, maslo, mič, nedavno, schvalně, dešť, nalezati, nádra, pivovár, přísáhati, sáhati, zrada, bazlivě*), předpon (*navštěva, nasilí, narožní, usilovně, příčina, příroda, přirozený, přitažlivost, vyzkumný, duchodní*), přípon (*městýs*), zejména přípon *-isko, -iště* (*ohnisko, ohniště, stanovisko, stanoviště, jeviště, mlejníště, kolbiště, rejdiště, strniště, rubanisko, psisko*), *-itel* (*majitel, držitel, křtitel, mstitel*), *-ice* (*bojovnice, čarodějnice, kouzelnice, majetnice*), *-itko* (*měřitko, voditko*), deminutivních přípon, často s citovým zabarvením (*matinka, tetinka, slečinka, blázinek, tatinek, slovičko, pečinka, srdečko, slunečko, křidylka, kachynka*). Na to, zda je samohláska krátká nebo dlouhá, může mít vliv základní slovo, z něhož odvozenina vznikla (*blahový* podle *blaho*, *dálší* podle *dále*, *jádrný* — *jádro*, *párni* — *pára*, *rájský* — *ráj*, *jasati, jasot* — *jas*, *tvarný* — *tvar*, *zradce* — *zrada*), a naopak na základní slovo přechází někdy kvantita odvozeného slova nebo tvaru (*mak* podle *makový*, *cít* — *cítiti*, *spasa*, *spasný* — *spasiti*, *navštíviti* — *navštiv*), může působit i lidový jazyk a nářečí

(pomazanka, křídlo, ukliditi, horál, lopátka, káplička, večera, večer, plače, ptačata, jídlo, lžice), citové zabarvení (Lizinka, Marinka) a cizí původ nebo nezvyklost slova (Čiňan, Berliňan, cisař, cár, cypřiš, koralový, křišťal, ryma, holepártna).

Původní délku nebo krátkost, tj. kvantitu odchylnou od platné normy, ponecháváme ve slovech jako *balván*, *bazlivě*, *-ý*, *-ec*, *berlinský*, *blahový*, *blativý*, *bláziněk*, *blížní*, *bojacně*, *-ý*, *brunatně*, *-ý*, *cít*, *cíozemský*, *cvál*, *cypřiš*, *činský*, *čirý*, *čitánka*, *dálší*, *dělsí*, *dešť*, *dívadlo*, *dívák*, *dlaždění*, *dobývatel*, *dohlednouti*, *domahati se*, *dosavád*, *-ní*, *dotýčný*, *dovtipiti se*, *dvěře*, *duchodní*, *duležitý*, *duraz*, *dutklivě*, *duvěra*, *dymka*, *fliček*, *halúzka*, *hlíněný*, *horál*, *hrozitanský*, *hřebičkový*, *hřib*, *hřička*, *hvizdati*, *hybati se*, *chmúra*, *-ný*, *chvastati se*, *chvilka*, *-ový*, *chyše*, *jádrný*, *jinám*, *jizva*, *jízba*, *jizlivě*, *-ý*, *jmeno*, *kahán*, *kamen*, *kliditi*, *klíh*, *klížiti*, *kníha*, *knížka*, *konývka*, *kralevic*, *krupěj*, *křídlo*, *kulna*, *kůna*, *kůrník*, *kývadlo*, *kyž*, *kyžený*, *lahev*, *láhvicka*, *láskavý*, *létadlo*, *libezně*, *-ý*, *libě*, *-ý*, *-ost*, *libiti se*, *licoměrně*, *-ý*, *ličidlo*, *litovati*, *litost*, *lůna*, *luno*, *lykový*, *lýra*, *lžice*, *lžička*, *mak*, *mákový*, *maslo*, *masopůst*, *městýs*, *michanice*, *mílo*, *-stný*, *míska*, *mlečný*, *mohutný*, *myšlénka*, *naděje*, *-ný*, *nadhera*, *-ný*, *ňádra*, *ňádívka*, *najemník*, *nalehati*, *nalezati*, *naležeti*, *-itý*, *námítka*, *nápodobiti*, *napodobně*, *nakažlivý*, *narožní*, *náuka*, *navštíviti*, *navštivenka*, *navštěvovati*, *nedavno*, *nerůdný*, *nesčíslný*, *neunavný*, *neuprosný*, *nuše*, *nybrž*, *obhajce*, *oblekárna*, *oblíče*, *obrance*, *obývatel*, *ochablý*, *ochrance*, *omladlý*, *opáčný*, *osmáhlý*, *ostychavě*, *otypka*, *pan*, *panové*, *panbuh*, *pární*, *pas* (= pás), *pelichati*, *pentlička*, *pěří*, *pismák*, *pívo*, *pivovár*, *plátenko*, *plésati*, *počínek*, *pohlednouti*, *poklések*, *poklička*, *pokryvka*, *polibit*, *polívka*, *polýkati*, *pomahati*, *pomálu*, *pomucka*, *pomýšlení*, *pořad* (= pořád), *posavád*, *poslez*, *pošmurný*, *potůlka*, *potýčka*, *povyšený*, *přibuzný*, *příbytek*, *příčina*, *příčinnivý*, *příhrádka*, *příjem*, *příjemný*, *příjmení*,

přijmouti, *přílbice*, *příroda*, *přírozený*, *přísáhati*, *přísně*, *přitažlivost*, *přítomný*, *pujčiti*, *ráději*, *rájský*, *rozptýliti*, *rozšiřovati*, *rusálka*, *řadný*, *řičný*, *řijen*, *řikati*, *Řip*, *sáhati*, *sahnouti*, *schvalně*, *sinavý*, *sírka*, *skliditi*, *sklížeň*, *skřípec*, *slína*, *sloužící*, *slovičko*, *slovútný*, *spasa*, *-ný*, *stenati*, *šibal*, *šipka*, *širý*, *švihati*, *tahnouti*, *tícho*, *triaktový*, *třiramenný*, *tryzniti*, *tvárný*, *ucta*, *ujma*, *úkázka*, *ukrutansky*, *uloha*, *umluva*, *umysl*, *unava*, *upěnlivý*, *usilně*, *usměch*, *usudek*, *usta*, *ustrice*, *ústěpačně*, *utrpnost*, *úzda*, *úžovka*, *včera*, *víchr*, *vichřice*, *vínárna*, *vlaha*, *vlidný*, *vodopad*, *vrascitý*, *vyborný*, *vybuch*, *vyčítka*, *vydaj*, *výdatný*, *výhlídka*, *vyhra*, *vyjádřovat*, *vykonný*, *výkřičník*, *vymluva*, *vypráhlý*, *vyprodej*, *vysluní*, *vývyšený*, *vyskýtati se*, *vzádu*, *vzdýchati*, *vzlykati*, *vzmahati se*, *zablysknouti se*, *zajímavý*, *záminka*, *zdrahavý*, *zchřádlý*, *ziskati*, *zkratka* (= zkrátka), *zpusob*, *zrada*, *zradný*, *zustati*, *žaludek*, *žihadlo*, *žiněnka*, *žiti* a v mnoha jiných.

Dále se ponechává v původní podobě kvantita u historicky doložených tvarů jako nom. pl. mask. *chlapi*, *boží*, *červí*, *jestřábí*, *krkavci*, *muži*, *Češi*, *blázní*, *sedláci*, *kolísání kněží—kněži*, akuz. sg. fem. typu *excelenci*, *redakci*, *frázi* (vzhledem ke stejné znějícímu nominativu a skloňování podle vzoru *paní*), nominativy číslovek *dvá*, *tři*, *čtyři*, *obá*, imperativy jako *opatruj*, *miluj*, *kupuj* a u verbálních substantiv jako *váhaní*, *dýchaní*, *kázaní*, *řvání*, *štvání* apod. U příjmení ponecháváme ve starších textech běžný způsob rozlišování vdaných a neprovdaných žen kvantitou koncové samohlásky: *sl. Lipšova — pí Hynková* a opravujeme odchylky od tohoto úzu u vdaných žen: *pí Hynkova* na *pí Hynková*.

Kvantitu normalizujeme:

1) u dobového psaní adverbii a předložek *nejprvé*, *teprvé*, *prvé*, *podlé*, *vedlé* aj. na *nejprve*, *teprve*, *prve*, *podle*, *vedle* (srov. str. 148); ponecháváme ale případy jako *učinil zlé* (nejde tu již o starý způsob psaní adverbia, ale o substantivizované adjektivum s významem *zlo*);

2) u komparativů *častěji, horlivěji, hustěji, raději, lepší* atd. na *častěji, horlivěji, hustěji, raději, lepší*;

3) u dvouslabičných infinitivů a jejich odvozenin jako *nesti, ukryti, dobytí, nalezení, upece, uteci, ušiti, užiti, piti* na *nésti, ukrýti, dobýti, naléztí, upéci, utéci, ušítí, užítí, pítí* apod. V lidových tvarech, zejména je-li jich užito v přímé řeči, ponecháváme krátkost: *přinest, upect, dovezť, napít, zabít*; infinitivy typu *odpovědít* opravujeme na *odpovědit*;

4) ve tvarech zájmen osobních *ona, oni* akuzativy *jí, ní* na *ji, ni* a akuz. sg. fem. a nom. pl. zájmen přivlastňovacích *mojí, tvojí, svojí, naši, vaší* na *moji, tvoji, svoji, naši, vaši*; nom. pl. zájm. *sami* na *samí* (*byli tam samí Čechové*).

5) v pádových koncovkách substantiv (s výjimkou tvarů uvedených na str. 151) např. akuz. sg. *večeří* na *večeři*, instr. sg. *pod jabloni, za peci, nad zaslepenosti* na *pod jabloní, za pecí, nad zaslepeností*;

6) zavádíme délku v koncovkách nom. pl. mask. *-é* (*sousedé, bohové, manželé, spisovatelé* místo *sousedě, bohově, manželé, spisovatele*), gen. pl. — *ů* (*diváků, nuzáků, rodičů, domů* místo *diváku, nuzáku, rodiču, domu*; ponechává se ale *tisíce lidu*), dat. pl. — *ům* (*sousedům* místo *sousedum*), v koncovkách adjektiv (*dobrý, dobrého, krásný, krásného* místo *dobry, dobreho, krásny, krásneho*) a 3. pl. přez. *dělají, musejí, rozumějí, vidějí* místo *dělaji, museji, rozuměji, viději*). Záměrné psaní zachycující krátkou výslovnost v obecném jazyce nebo nářečí ponecháváme.

Ojedinele hyperkorektní krácení kmenové samohlásky u feminin opravujeme. V instrumentále jed. čísla bylo historické krácení (*tráva — travou*), a proto je ponecháváme; upravujeme je v pádech, kam krátkost pronikla jen vlivem těchto tvarů správných (*na draze* opravujeme na *na dráze*). Ponecháváme v gen. pl. feminin i u jmen,

u nichž dnes Pravidla předpisují pouze délku: *kras, tříd, cev, brazd* apod.

Interjekční *ó* píšeme s délkou; krátkost ponecháváme ve spojení *o já*.

Ojedinelou odchylku od autorova úzu vyrovnáváme na podobu frekventovanou (podle hlediska uvedeného na str. 78—79), jinak kolísání v kvantitě ponecháváme. Sjednotíme je tehdy, máme-li důkazy, že o takové sjednocení usiloval sám autor, avšak nestačil je z různých důvodů provést důsledně nebo dovést do konce.

KVALITA HLÁSEK

Obdobně jako při posuzování odlišné kvantity bude me postupovat i při hodnocení odchylek v kvalitě hlásek. Vyskytnou se sice nejčastěji v obrozenských textech, ale narazíme na ně leckdy i u autorů mladších, ba dokonce i u současných; zase bude třeba se zamyslet nad původem slova, jeho stavbou, zvukovou stránkou, nad tím, do jaké míry souvisí jeho psaní s výslovností, rozchází-li se s ní, či se jí podřizuje, nad jeho příslušností k jazykové vrstvě, nářečí, slangu, lidové mluvě, knižnímu jazyku apod., ať to budou odchylky v jednotlivých hláskách, nebo celých hláskových skupinách. Kromě jasných tiskových chyb a podobných nedopatření budeme upravovat i odlišnou kvalitu vyvolanou nedokonalou kodifikací, nezachycující plně dobovou normu.

U případů odlišné kvality se tedy řídíme v první řadě obecně platnou zásadou o zachovávání zvukové stránky a ponecháváme odchylky (ev. i kolísání) foneticky realizovatelné, např.:

d, t ve slovech jako *břečtan, náradový, rozřidovati, sprosták*; *ď, ť* — *odtuď, pokud, potuď, štopka, vlašťovka*;